

Ilm kelajagimiz
ravnaqidir

№-3 2022

СУРХОНДАРЁ: ИЛМ ВА ТАФАККУР SURKONDARYO: ILM VA TAFAKKUR СУРХАНДАРЬЯ: НАУКА И МЫШЛЕНИЕ SURKHANDARYA: SCIENCE AND CONTEMPLATION

СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ ҲУДУДИЙ ИННОВАЦИЯ ФАОЛИЯТИ ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАР
ТРАНСФЕРИ МАРКАЗИ ҲАМДА СУРХОНДАРЁ ФАН ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ
РИВОЖЛАНТИРИШ МАРКАЗИ ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ ЦЕНТРА РЕГИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ТРАНСФЕРА
ТЕХНОЛОГИЙ СУРХАНДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ И ЦЕНТРА РАЗВИТИЯ НАУКИ И
ТЕХНОЛОГИЙ СУРХАНДАРЬИ

SURKHANDARYA REGIONAL TERRITORIAL INNOVATION ACTIVITY AND TECHNOLOGY
TRANSFER AND SURKHANDARYO SCIENTIFIC JOURNAL OF SCIENCE AND
TECHNOLOGY DEVELOPMENT CENTER

Илм келажасгимиз равнақидир

СУРХОНДАРЁ: ИЛМ ВА ТАФАККУР
SURXONDARYO: ILM VA TAFAKKUR
СУРХАНДАРЬЯ: НАУКА И МЫШЛЕНИЕ
SURKHANDARYA: SCIENCE AND
CONTEMPLATION

Илмий мақолалар журнали

№-3 2022

ТАЪСИСЧИЛАР;
СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ ХУДУДИЙ ИННОВАЦИЯ ФАОЛИЯТИ ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАР ТРАНСФЕРИ
МАРКАЗИ ҲАМДА СУРХОНДАРЁ ФАН ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАРКАЗИ
ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ

Ҳар чоракда 1 марта чиқади.

**Jurnal 25-05-2020 yil. №11-079
raqami bilan ro'yxatga olingan.**

O'zbekiston Respublikasi OAK ning 2021 yil
12 dekabrda № 01-06/25-04 raqamli xati
asosida ro'yxatga olingan.

Ommaviy axborot vositasi davlat
ro'yxatidan o'tkazilganligi to'g'risida
GUVONOMA N-11-079.

My.gov.uz. Yagona interaktiv davlat
xizmatlari portali.
N 8102-325e-cd96-f50a-53b3-3119-7970

Hujjat yaratilgan sana: 2020-05-25.

Ariza raqami: 19051279.

НАШР ИНДЕКСИ 190-111.

ЖУРНАЛ «ADAD PLYUS» МЧЖ
матбаа бўлимида чоп этилди.
Тошкент шаҳри, Чилонзор тумани,
Бунёдкор кўчаси 28-уй.
Босишга рухсат этилди: 28.06.2022.
Қоғоз бичими 60x84 1/8.
Босма табоғи 10,0. Офсет босма.
Офсет қоғози. Адади 100.
Баҳоси келишилган нархда.
Буюртма № 18.

Техник ходимлар:
Мамаражабов Ғайрат
Умаров Икром
Саҳифаловчи:
Қўшокова Моҳиғул

Таҳририят манзили: Сурхондарё вилояти
Термиз шаҳри "Баркамол авлод" кўчаси 43 уй.
tursunovsafullo12@mail.ru
Тел: 876 223 07 66,
+99 891 577 90 50,
+99 894 200 49 55,
+99 891 229 22 29.

Бош муҳаррир:

Главный редактор:

Chief Editor:

Турсунов Сайпулла Нарзуллаевич
Тарих фанлари доктори, профессор
Термиз давлат университети

Бош муҳаррир ўринбосари:

Заместитель главного редактора:

Deputy Chief Editor:

Қобулов Эшболта Атамуродович
Тарих фанлари доктори, профессор Термиз давлат
Педагогика институти ректори
Журналнинг илмий котиби:
Умуркулов Бекпўлат филология фанлари
доктори, Термиз давлат университети

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Марахимов Авазжон
Тўраев Назар
Сагдуллаев Анатолий
Абдуллаев Улуғбек
Ашуров Адхам
Дониёров Алишер
Мўминова Гавхар
Эшов Баходир
Эргашева Юлдуз
Обломуродов Наим
Воҳидов Шодмон
Бўриев Очил
Давлатова Саодат
Ғоффоров Шокир
Холиқова Раҳбраҳон
Худойкулов Абдулла
Пардаев Тошкенбой
Раҳимов Ғанишер
Шомирзаев Махматмурод
Холмўминов Жуманазар
Холмўминов Хусан
Турсунов Нурулло
Турсунов Жавли
Холмўминов Хусан
Тўхтаев Абдуғани
Хайитов Шодмон
Ирискулов Олимжон
Саидов Илхом
Акчаев Фаррух
Саидов Бахтиёр
Файзуллаева Мавлуда
Якубова Диларам

ЖАМОАТЧИЛИК

КЕНГАШИ:

Султонов Тохир
Чориев Рўзимурод
Қосимов Асрориддин
Лақаев Саидахмад
Нормуродов Чори
Қодирова Дилбар
Раҳимов Баходир
Худойкулов Садриддин
Шайдуллаев Шопўлат
Юнусова Хуршида
Тўраев Хайит
Ўсаров Сирожиддин
Кулмаматов Дўстмамат
Бобожонова Дилором
Аҳмедова Гулчехра
Эшонкулов Абдуҷаббор
Алланов Қилич
Тилекулов Гаухар
Аликулов Рустам
Ёдгоров Эшмўмин
Мирзаев Ибодулло
Панжиев Нормамат
Жабборов Шоира
Чориев Иргаш
Ҳотамов Очилди

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Шамсутдиннов Р. Қишлоқ фожеаси: жамоалаштириш, кулоқлаштириш, сургун. – Т.: Шарқ.
2. Сурхондарё вилояти давлат архиви, 18-жамғарма 1-рўйхат, 521-иш, 26-варақ.
3. Турсунов С. Тўхтаев А. Жарқўрғон. Т. Фан. 2008 й.
4. Ўзбекистон ССР тарихи. Т.: Фан. 1971 й – Б 536.
5. Сурхондарё вилоят давлат архиви, 18-жамғарма, 1-рўйхат, 521-иш, 28-варақ.
6. Сурхондарё вилоят давлат архиви, 18-жамғарма, 1-рўйхат, 521-иш, 5-варақ.
7. Сурхондарё вилоят давлат архиви, 18-жамғарма, 1-рўйхат, 521-иш, 7-варақ.
8. Сурхондарё вилоят давлат архиви, 18-жамғарма, 1-рўйхат, 521-иш, 43-варақ.
9. Ҳайитов Ш. Ўзбек мухожирлиги тарихи (1917-1991 йиллар) Т. “Абу матбуот-консалт”.

МАМЛАКАТИМИЗ МУАЛЛИФЛИК ҲУҚУҚИ ҲИМОЯСИ ТАРИХИДА ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛУВЧИ ОРГАНЛАР ФАОЛИЯТИ

Насиров Отабек Назиржанович

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти
Ижтимоий фанлар кафедраси доценти, т.ф.н.

Бегалиев Жавлонбек Райимназарович,

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти
“Тарих” кафедраси таянч докторанти
E-mail: javlonbek.begaliyev@mail.ru

Аннотация: Ушбу мақолада мамлакатимиз муаллифларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиниши тарихида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолияти муҳим аҳамиятга эга эканлиги архив ҳужжатлари асосида таҳлил қилинган. Муаллифлар, нашриётлар ва томоша кўрсатувчи муассасалар ўртасидаги низоли ҳолатлар суд органлари томонидан кўриб чиқилгани ва муаллифнинг ҳуқуқлари ҳимоя қилинганлиги аниқ мисоллар орқали тадқиқ қилинган ва илмий ҳулосага келинган. Муаллифлар ҳуқуқининг ҳимоя қилиш Бошқармасининг Ўзбекистон бўлими томонидан низоли ҳолатлар, уларнинг ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар томонидан назоратга олинганлиги ва ҳал этилганлиги такидлаб ўтилган.

Калит сўзлар: муаллиф, марказ, томоша кўрсатувчи муассаса, низоли ҳолат, суд органлар, прокуратура органлари, ариза, вакил, нашриёт.

Аннотация: В данной статье на основе архивных документов анализируется значение деятельности правоохранительных органов в истории защиты авторских прав в нашей стране. Споры между авторами, издателями и зрителями расследуются в судебном порядке, а авторские права защищаются на конкретных примерах и научных выводах. Было отмечено, что узбекское отделение Управления по охране авторских прав контролирует и разрешает споры.

Ключевые слова: автор, центр, смотровое учреждение, спорная ситуация, судебные органы, прокуратура, заявление, представитель, издатель.

Abstract: This article analyzes the importance of the activities of law enforcement agencies in the history of copyright protection in our country on the basis of archival documents. Disputes between authors, publishers, and viewers have been investigated by the judiciary and the author's rights have been protected through concrete examples and scientific conclusions. It was noted that the Uzbek branch of the Office of Copyright Protection has controlled and resolved disputes.

Keywords: author, center, viewing institution, dispute situation, judicial authorities, prosecutor's office, application, representative, publisher.

Мамлакатимиз мустақилликка эришгач ҳуқуқий демократик давлат яратиш асосий мақсадларимиздан бири этиб танланди. Тарихий тажрибадан келиб чиқиб, барча соҳаларда амалга оширилгани сингари, муаллифлик ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган бир қатор қонунлар қабул қилинди ва илмий тадқиқотлар амалга оширилди. Мақолада келтириб ўтилган даврда БМҲХБ га қарашли бўлиб ва бўйсиниб фаолият олиб борган. Ўзбекистон бўлимида муаллифлик ҳуқуқларининг бузулиши билан боғлиқ муаммоли ҳолатларда, бўлимнинг ўзида ҳам низоли ҳолатлар муҳофаза қилиниб ҳал этишга ҳаракат қилинган. Аммо мамлакатимиз

муаллифлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиниши тарихида, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолияти муҳим ўрин тутганлигини алоҳида таъкидлаш зарур.

Ўзбекистонда муаллифлик ҳуқуқи ҳимояси тарихи Республикамизда мустақиллигимиздан сўнг бир қатор ҳуқуқшунос олимлар томонидан ўз йўналишлари бўйича қисман ўрганилган. Хусусан, Мазкур тадқиқот ишлари асосан ҳуқуқий жиҳатдан ўрганилган. Ҳуқуқшунос олимлардан Бобоқул Тошев, Ҳ.Р.Раҳмонқулов, И.И.Насриев, Р.Т.Ҳақимов, Г.А.Худайбердиева, И.Б.Зокиров ва бошқа бир қатор олимлар илмий тадқиқот олиб борганлар. Мустақиллик йилларида Ўзбекистон Республикаси муаллифлик ҳуқуқларини ҳимоя қилиш вакиллиги раисининг адлия маслаҳатчиси сифатида фаолият олиб борган Ҳуқуқшунос Бобоқул Тошевнинг “Муаллифлик ҳуқуқи” китобида муаллифлик ҳуқуқи тарихи билан боғлиқ айрим маълумотларни келтириб ўтган.

Ҳуқуқшунос Г.А.Худайбердиева “Турдош ҳуқуқларни фуқаролик-ҳуқуқий муҳофазаси ” мавзусида илмий тадқиқот олиб борган ва ҳуқуқий ҳимояга доир ўз таклиф ва мулоҳазаларини билдирган. Юридик фанлари доктори, И.И.Насриев ўзининг илмий тадқиқот ишларида асар муаллифларининг ҳуқуқлари ва уларнинг ҳимояси борасида, маҳаллий қонунчилик ва халқаро-ҳуқуқий асосларни таҳлил қилган. Юқорида келтирилган тадқиқотчиларнинг асарларида ва илмий тадқиқотларида, асосан мустақиллик даври ёритилиши билан бир қаторда, ҳуқуқий жиҳат ўрганилган. Муаллифлик ҳуқуқи ҳимояси билан боғлиқ асарлар Совет даврида айрим ҳуқуқшунослари томонидан турли йўналишлар ва соҳаларда ўрганилган. Мазкур мавзунинг тадқиқ қилган хорижий тадқиқотчилар ҳам мавжуд бўлиб, буларга россиялик олимлар А.И.Ваксберг ва Э.П.Гаврилов каби ҳуқуқшунослар СССР ҳудудидаги барча нашриётлар ва муаллифлар ўртасидаги муносабатларни, жумладан: улар ўртасидаги тузиладиган шартномалар, томонларнинг мажбуриятлари ва вазифалари, шунингдек, низоли ҳолатлари ҳам ҳуқуқий жиҳатлар ҳақида маълумотлар келтириб ўтилган.

Ҳуқуқий асосларни ёритилиши эса С.С.Кишкин, М.А.Гельфер,

В. Л. Чертков В.И.Корецкий ва бошқа бир қатор олимлар томонидан маълумотлар келтириб ўтилган.

Илм-фан соҳаси муаллифлик ҳуқуқи ҳимояси билан боғлиқ жиҳатларни Ефимов, Евгений Николаевич, Е. А. Кожина ва В.Я.Ионас каби олимлар тадқиқ этишган.

Кўплаб ташкилотлар қатори муаллифлик ҳуқуқини ҳимоя қилиш вакиллиги ҳам марказдан бошқарилган. Совет даври ҳуқуқшунослари томонидан яратилган асарларда ёритилган жиҳатлар, СССР таркибидаги ҳудудларнинг ҳолатини англашда муҳим аҳамиятга эга.

Сўнгги йилларда мамлакатимизда барча соҳаларда амалга оширилаётган ислохотлар билан бир қаторда, жамиятимизда ҳуқуқий маданиятни ривожлантириш, инсон ҳуқуқларини таъминлаш сифатини ошириш ҳар қачонгидан кўра кўпроқ аҳамият касб этмоқда. Жамиятда илм-фан, санъат, маданият ва технологияларнинг ривожланиши учун яратилган шароит ва яратилган асарлар ҳамда ихтиролар муаллифларни ҳимоя қилиш учун қонунларни мавжудлиги ривожланган демократик давлатларнинг кўрсаткичларидан бири бўлиб келмоқда. Жамиятда муаллифлар ва ҳуқуқ эгаларининг муносиб ҳақ олишларини ҳуқуқий жиҳатдан таъминлаш, барча соҳаларда юксак савиядаги асарлар ва ихтироларни яратилишини рағбатлантириш ва соҳада давлат назоратини оширилиши муҳим ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси президентининг 2019 йил 1 июлдаги ПҚ-4380 – сон “Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги Интеллектуал мулк агентлиги фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори [1] ва соҳа доирасида қабул қилинган бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда қабул қилиниши интеллектуал мулк соҳаси, жумладан: муаллифлар ҳуқуқини ҳимоя қилиниши долзарб эканлиги билан бир қаторда, соҳада ечимини кутаётган муаммоларни ечимида муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади. Мулкчилик турларининг кўпайиши рақобатни кучайтиради, бу эса ўз навбатида тараққиётга замин яратади [2.4]. Барча турдаги мулклар давлат томонидан ҳимоя қилингани каби, интеллектуал мулк ҳуқуқи соҳаси ҳимояси ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Республикамизда муаллифларга барча соҳаларида ижодкорлик, асарлар яратиш ва улардан фойдаланишга кенг имкониятлар яратилган. Аммо муаллифлар ҳуқуқини ҳимоя қилиниши тарихи бугунги кунга қадар, бир қанча босқичларни босиб ўтганлигини архив ҳужжатлари кўрсатмоқда.

Мамлакатимиз ўрганилаётган даврда СССР таркибида бўлганлиги учун, муаллифлик ҳуқуқининг шаклланиши тарихи ҳам бевосита Марказда фаолият юритган Бутиниттифок

Муаллифлар ҳуқуқини ҳимоя қилиш бошқармаси (БМХХБ) фаолияти билан боғлиқдир. Муаллифлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиниши тарихида, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолияти муҳим ўрин тутди. Давлат ва жамият ҳаётида қонун устуворлигини таминлаш, фуқароларнинг белгиланган ҳуқуқий меъёрларга амал қилаётганлиги устидан тўла назорат олиб бориш, адлия органларининг жамоатчилик билан ишлашнинг ташкилий-ҳуқуқий механизмларини такомиллаштириш муҳим аҳамиятга эга [3.5].

Жамиятда турли соҳаларда илмий изланишлар олиб бориш ва эркин ижод қилишга кенг шароит яратилсада, шунингдек яратилган асарлар ва уларнинг муаллифлари давлат томонидан ҳуқуқий жиҳатдан ҳимоя қилинса ҳам, муаллифлик ҳуқуқларининг бузулиши билан боғлиқ низоларни бугунги кунда ҳам давом этмоқда.

XX асрнинг 30 йилларнинг ўрталарида фаолияти йўлга қўйилган, БМХХБнинг Ўзбекистон бўлими дастлабки даврлардан бошлаб, муаллифларга шароитлар яратиш, уларнинг ҳуқуқий ҳимоясига эътибор бера бошлаган.

Ҳар бир ривожланаётган ва ривожланган давлатда барча соҳаларда муаллифлар бор экан, демак, муаллифлик ҳуқуқининг бузилиши билан боғлиқ низолар ҳам бўлади. Бутуниттифок таркибидаги барча республикаларда жумладан: Ўзбекистонда ҳам бу каби ҳолатларни кўплаб учратиш мумкин эди. Муаллифлар ўртасидаги ўзаро қелишувлар бузилганда, кўнгилочар корхоналар ва нашриётлар билан боғлиқ низоли ҳолатларда муаллифлар суд ва прокуратура органларига мурожаат қилишларидан олдин, БМХХБ тизимида юридик ишларни олиб боровчи шахслар низоли ҳолатларни куриб чиқиш ташкил этилади [4]. БМХХБнинг низоли ҳолатларни ҳал қилиш, томонларга ечим таклиф қилиши мумкинлиги, унинг вазифаларидан бири ҳисобланади. Бошқарма СССР Совет Ёзувчилар уюшмаси ташкилотлари тизимида фаолият юритади ва ўз вазифаларидан бири сифатида, муаллифлик тўғрисидаги шартномаларни рўйхатга олади, ҳамда муаллифлар ўртасидаги низоларни ҳал қилади [5].

Аммо муаллифлар ўртасидаги барча низоли ҳолатларни кўриб чиқиш ва ҳуқуқий баҳо бериш, БМХХБ тизимидаги юридик ишларни олиб боровчи шахслар томонидан ташкил этилмаган. Фақат қуйида ҳолатлардагина кўриб чиқилиши мумкин бўлган:

- а) низо адабий – бадиий мусикий асарлардаги муаллифлик ҳуқуқи билан боғлиқ бўлса,
- б) томонларнинг раҳбариятга мурожаат қилишидан олдин низо суд органларида ёки ижодий касаба уюшмаларида кўриб чиқилмаган бўлса,
- с) низоли ҳолатда томонларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини аниқлаштиришни талаб қилувчи баҳсли фикрлар мавжуд бўлса,
- д) тарафларнинг (ёки тарафларнинг нотариал тасдиқланган ишончномасига эга бўлган вакилларнинг) шахсан иштирокида амалга оширилади ва юридик ишларни олиб боровчи шахслар томонидан ташкил этилади.

Агар томонлардан камида биттаси таклиф қилинган ечимга рози бўлмаса, БМХХБ тизимида низони кўриб чиқиш тугатилади ва томонларга низони ҳал қилиш учун суд органларига мурожаат қилишлари мумкинлиги тушунтирилади [6]. Аммо суд ва прокуратура органларининг, шунингдек Ёзувчилар уюшмаси ва Бастакорлар уюшмасининг талабларига биноан ушбу низони кўриб чиқиш билан боғлиқ ҳар қандай материалларнинг нусхалари, юқорида номлари келтирилган ташкилотларга берилиши шарт қилиб белгиланган [7].

Муаллифлик ҳуқуқ муҳофазасини таминлаш мақсадида СССР прокуратураси томонидан 1935 йил 21 июнда “асарларни оммавий ижро этиш учун муаллифлик тўловларини мунтазам равишда кечиктиришда айбдор бўлган кўнгилочар корхона раҳбарлари, муаллифлик ҳуқуқларини бузганлик учун РСФСР жиноят кодексининг 177-моддасига асосан жиноий жавобгарликка тортиш тўғрисида”ги бўйруғи [8] қабул қилинган эди.

Юқорида келтирилган маълумотлардан шуни англаш мумкинки, БМХХБ муаллифлар ҳуқуқларини таминлашда бевосита ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар билан ҳамкорликда фаолият юритган.

Суд ҳокимиятининг умумий қоидаларига кўра, давогар шахс томонидан бузилган ҳуқуқларини тиклаш мақсадида судга даво аризаси берилади. Аммо Иттифок таркибидаги ҳудудларда ижод қилаётган муаллифлар ва томоша кўрсатадиган муассасалар ўртасида кўплаб суд жараёнлари бўлиб ўтган. Ушбу ишлар СССР Халқ Комиссарлари Совети қошидаги санъат ишлари бўйича комитетга қарашли арбитражда кўриб чиқиладиган бўлди. Шуниси қувонарлики, кўриб чиқилган ишларнинг 95% бошқарма фойдасига ҳал бўлган. Арбитражда кўриб чиқилган ишларнинг катта фоизи муаллифларнинг фойдасига ҳал қилинган бу –

муаллифлар ҳуқуқининг муҳофазасига берилган эътиборни кўрсатади, аммо арбитражда кўриб чиқилган ишларнинг жуда кам қисми марказдан ташқари ҳудудларга тўғри келиши, чекка ҳудудлардаги фаолият юритаётган муаллифларнинг ахволи ачинарли эканлигини кўрсатади [9.91].

40 йилларнинг охирига келиб, Ўзбекистон бўлимининг БМХХБга топширган ҳисоботлари танқидга учраган ҳолатларни ҳам учратиш мумкин. Бу ҳолат 1948 йилнинг сентабр ойи ҳисоботида кўнгилочар корхоналарнинг муаллифлик ҳақларини ва мусиқа фондида ажратмаларни тўламаётганлиги ҳамда нашриётлар Ўзбекистон бўлимига ҳужжатларни текшириш учун тақдим этмаганлиги оқибатида келиб чиққан эди. БМХХБ директори Г.Б. Хесин Ўзбекистон бўлимига ушбу ҳолатда, ёрдам сураб Республика Прокурорига ва партия Марказий Қўмитасига мурожаат қилишини талаб қилган [10]. Бутуниттифокда яратилган, соҳага доир барча қонунлар иттифок таркибида бўлган барча ҳудудларда амал қилинганлигини ҳисобга олсак, муаллифларни ҳуқуқини ҳимоя қилишга қаратилган етарли даражада қонунлар мавжуд бўлган. Жумладан: Фуқаролик просессуал кодексининг 88-моддасига биноан, муаллифлар ва уларнинг меросхўрлари гувоҳлар ва экспертларни судга чақириш харажатларини тўлашдан ҳам озод қилиниши таъкидланган. Муаллифлик ҳуқуқидан келиб чиқадиган низоларда ушбу барча харажатлар, асарлардан фойдаланадиган ва муаллифлар билан ушбу фойдаланувчи бўйича ҳуқуқий низо бўлган ташкилот томонидан қопланган. Агар низонинг тарафлари фақат муаллифлар бўлса, бундай ҳолларда барча харажатлар давлат томонидан қопланган [11.35]. Аммо соҳага доир қонунлар, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар етарли даражада бўлсада, айрим ҳолатларда мавжуд қонунларни амалиётга тадбиқ қилиш жараёнида муаллифлар муаммоларга дуч келишган вазиятлар учраб турган эди.

Ўзбекистон ССР ҳудудидаги Вилоят ва шаҳар театрларидан қарзларни йиғиб олиш бўйича қатор ишлар амалга оширилган. Айрим ҳолларда прокуратурага мурожаат қилинган, бироқ бундан ижобий натижалар кам бўлган. Қашқадарё вилоятидаги айрим театрлари тизимли равишда молиявий ва касса интизомини бўзган, тушимларни давлат банкига топширмаган ва шунинг натижасида муаллифлик ҳақи тўланмай қолган ҳолатлар ҳам кузатилган [12]. Бу ҳолатнинг олдини олиш учун Бутуниттифок Муаллифлик ҳуқуқини ҳимоя қилиш бошқармасининг, Ўзбекистон бўлими ЎзССР Республика прокуратурасига мурожаат қилган. Қашқадарё вилояти ва туман прокуратурасига бу масала етиб борган бормаганлиги ноаниқ бўлиб қолган. Юқоридаги ҳолатлар айрим давлат ташкилотларининг муаллифлар ҳуқуқий ҳимояси борасидаги ишларга жиддий эътибор бермаганлигини кўрсатади.

Муаллифларга асарлар яратиш ва улардан фойдаланиш учун кенг имкониятлар берилиб, Совет давлати муаллифларининг ҳуқуқ ва манфаатларини тўлиқ ҳимоя қилишга қаратилган бир қатор чора-тадбирларни белгилайди. Ушбу чора-тадбирлар орасида муаллифлик ҳуқуқлари бузилган тақдирда уларни суд орқали ҳимоя қилиш муҳим ўрин тутди [13.3]. Марказда қабул қилинган, Бутуниттифок Муаллифларини ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган бу каби қарорлар, марказдан узоқда жойлашган республикаларда етарли даражада эътиборга олинмаган. Бу бир томондан мамлакатимизни олис ҳудудда жойлашганлиги билан боғлиқ бўлса, иккинчи томондан СССР нинг ўзи ҳам муаллифлик ҳуқуқининг ҳимоя қилишга ихтисослашган ташкилот ёки конвенциянинг шартномаларига ҳам нисбатан кечроқ аъзо бўлиб кирганлиги сабаб бўлган [14.4].

Ушбу давр архив ҳужжатларида Тошкент Педагогика институти профессори А. В. Миратов томонидан ёзилган “Педагогика олий ўқув юртларининг ўзбек гуруҳлари рус тили грамматикаси” номли дарслиги Ўзбекистон ССР педагогика институтлари ва ўқитувчилари учун мўлжалланган ҳамда Ўзбекистон ССР Маъориф вазирлиги томонидан тасдиқланган эди [15]. Аммо ушбу дарслик муаллифи профессори А. В. Миратов муаллифлик қалам ҳақи билан боғлиқ муаммога дуч келди. БМХХБ нинг Ўзбекистон Бўлимига муаллифлик қалам ҳақини ундириш тўғрисида ариза билан мурожаат қилишга мажбур бўлган. профессори А. В. Миратовнинг муаллифлик қалам ҳақи, у тақдим этган материаллар миқдоридан келиб чиққан ҳолда минимал талаби 36.0 минг рублни ташкил этган [16]. Юқорида келтирилган ҳолатларни инобатга олиб, БМХХБ нинг Ўзбекистон Бўлими, Ўзбекистон ССР Маъориф вазирлигига мурожаат билан чиқиб, ушбу маблағни тўлаш нияти бор ёки йўқлигига аниқлик киритишини сўраган. Бундай ҳолатлар ижобий ечим топмаган тақдирда, албатта суд орқали ҳал этилган.

50 йилларга келиб, муаллифлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишда адвокатлар хизматидан ҳам фойдаланилганлиги ҳақида архив ҳужжатларда маълумот келтирилган. Муаллифлик ҳуқуқлари

бузилиши билан боғлиқ низоларни ҳал қилиш жараёнида адвокатлар ҳам иштирок этган.

Агар оммавий ижро учун муаллифлик ҳақи бўйича суд ишлари ЎзбекДрамКомнинг ваколатли вакиллари томонидан амалга оширилса ва суд ишни юритиш учун судланувчидан 5% берилган бўлса, бу микдор турли даромадлар бўйича бўлимнинг даромадига йўналтирилади [17].

Архив ҳужжатларда келтирилишича, 1963 йил 22 ноябр куни Тошкент шаҳрида, Тошкент вилоят судининг фуқоролик судлов коллегиясининг очик суд мажлиси бўлиб ўтган. Халқ суди, давогар бутуниттифок авторлик ҳуқуқини ҳимоя қилиш бошқармасининг Ўзбекистон бўлими автор Ш.С.Алядинов манфаатини кўзда тутиб, жавобгар Ўзбекистон ССР давлат бадиий адабиёт нашриётидан 3.310 сум муаллифлик ҳақи ундириб бериш ҳақидаги давосини кўриб, давогарни давоси тўлиқ қаноатлантириш ҳақида қарор чиқарган. Давогар тараф ўз давосида 1960 йил 7-8 июн кунлари Ўзбекистон ССР давлат бадиий адабиёт нашриётига ўзининг Татар тилида ёзилган “Агар севсанг” номли романини фақат рус тили босмадан чиқариш шарти билан топширганидан кейин “Шарқ юлдузи” (“Звезда востока” журналининг 1961- йилдаги 2-6 сониди рус тилида чиққанидан сўнг, 1961-йил октябр ойида “агар севсанг” романини татар тилидан рус тилига таржима қилиб чиқаргандан кейин, муаллиф Ш.С.Алядиновнинг розилигини олмасдан, “агар севсанг” романини татар тилида ҳам нашр қилишган. Муаллифлик ҳақи 3.310 сумни бермай ушлаб қолганлигини кўрсатиб бу суммани ундиришни сўраган). Тошкент вилоят суди раиси Царев жавобгар тарафнинг шикоят аризасини асоссиз бўлгани учун қаноатлантирмасдан, Чилонзор тумани халқ судининг 30.09.1963 йилда чиқарган қарори ўзгаришсиз ўз кучида қолдирилиши ҳақида қарор чиқарган [18]. Муаллифлар ҳуқуқини ҳар иккала судда ҳам ҳимоя қилинганлигини кўриш мумкин. Муаллифлар асарларини нашр этиш ва омма олдида ижро этиш билан боғлиқ масалалар бўйича маслаҳатлар бериш, муаллифлик ҳуқуқи бузилган тақдирда ва уларни ҳимоя қилиш учун асослар мавжуд бўлган тақдирда эса – адлия органларида муаллифларнинг манфаатларини ифодалаш орқали ёрдам кўрсатиш [19] БМХХБнинг Ўзбекистон ССР бўлимини вазифаларидан бири сифатида белгилаб қўйилганлиги ҳам айрим ўз ҳуқуқларини билмайдиган, яратилган қонунларга бефарқ бўлган муаллифлар учун қулайлик туғдирган. Акс ҳолда муаллифлар ҳуқуқий ҳимояси билан боғлиқ қонун-қоидаларни айрим муаллифларнинг етарли даражада хабари бўлмаганлигига қонунчилик тарғиботининг етарли даражада бўлмаганлиги ҳам сабаб бўлган бўлиши мумкин. Мамлакатимизда муаллифлар ҳуқуқини ҳимоя қилинишида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолияти муҳим ўрин тутишига қарамадан ўз ҳуқуқларини билмайдиган ёки қизиқмайдиган муаллифлардан бири сифатида маҳаллий муаллиф Мулла Каримни келтириш мумкин. У Тошкентга юборган мактубида айрим маълумотларни келтириб ўтган. “ Ишқ билан ўйнашма”нинг пулини ҳали олганимиз йўқ. Министрликдан берар эмиш, деб эшитдик. Шунга ҳам кўникдик. Ўртоқ Хайруллаев борса, пулларни олиб келар деб турибман. Энди гонорара ҳақида шуни демоқчиман. Сизлардаги қонун – қоида билмайман. Агар вақтингиз бўлса, шу ҳақида жиндаккина тушунтириш ёзиб юборсангиз жуда хурсанд бўлар эдим” [20.13]. Юқорида номи келтирилган муаллифга ўз ҳуқуқларини билиб олишларида ҳамда адлия органларида муаллифнинг ҳуқуқини бўлим орқали ҳимоя қилиниши ва муаллифларга ҳуқуқий маслаҳатлар берганлигини ижобий ҳолат сифатида баҳолаш мумкин.

БМХХБга Ўзбекистон ССР бўлими томонидан 1973 йилнинг III чорак учун берган ҳисоботида, бўлимнинг вазифаларидан бири бўлган муаллифларга юридик ёрдам кўрсатганлиги тўғрисида статистика келтириб ўтилган. Жумладан: II чоракдан 7 та муаллифлар ҳуқуқининг бузилиши билан боғлиқ ишлар III чоракка ўтган шундан 2 та назорат. III чорак давомида эса, 9 иш қўзғатилганлиги ва улардан 2 таси назорат ҳуқуқи эканлиги такидланиши билан бирга ушбу чоракда 8 та муаммоли ҳолатлар юридик ёрдам бўлими томонидан якунланган. Шулардан муаллифлар фойдасига 5 таси ҳал этилган. IV чоракка 8 та иш ўтганлиги [21] архив ҳужжатларда келтирилган. III чорак давомида Арбитраж иши йўқлиги ҳақида ҳам маълумот берилган.

Муаллифлар ҳуқуқларини бузилишида нашриётлар фаолияти ҳам алоҳида ўринга эга. Нашриётларда фаолият юритаётган ходимлар ҳам мавжуд ҳуқуқий муносабатлардан хабардор бўлишлари кераклиги ҳисобга олиниб давра суҳбатлари ўтказилиб турилган. 1973 йил 17 июл куни . Ғулом нашриёти биносида таҳририят ходимлари билан “Муаллиф ва нашриёт учун чоп этиш муддатига риоя қилмаслик оқибатлари” мавзусида суҳбат бўлиб ўтган. Республиканинг барча нашриётларига муаллифлик ҳуқуқи нормалари тушунтирилган хатлар юборилган [22]. Ўзбекистон бўлими томонидан муаллифларга 1973 йил давомида 40 та оғзаки ва 2 та ёзма маслаҳатлар берилганлиги ҳақида БМХХБга 1974 йилнинг 25 январида ҳисобот топширилган

[23]. Бўлим томонидан амалга оширилган барча сай-ҳаракатда: муаллифларга ҳуқуқий жиҳатдан маслаҳатлар берилганлигини ва уларни ҳуқуқларини ҳимоя қилганлигини кўриш мумкин. Муаллифлик ҳуқуқини ҳимоя қилиш Бошқармасининг Ўзбекистон вакиллиги ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар мамлакатимиз муаллифларини ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, уларнинг қалам ҳақларини ўз вақтида ва тулик тўлаш жараёнларида фoал ҳаракатларни амалга оширди. Бунинг натижасида низоли ҳолатларнинг барчаси ҳал бўлмасда, мавжуд имконият ва вазиятлардан келиб чиқиб ижобий ечим топган ҳолатларни тақидлаб ўтиш лозим. Бошқарув марказда бўлганлиги учун ҳам муаллифларимизни ҳуқуқларини ҳимоя қилишда айрим муаммоли ҳолатларга юзага келган.

Хулоса ўрнида шуни алоҳида тақидлаш мумкинки, мамлакатимизда фаолият олиб борган муаллифларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолияти муҳим аҳамиятга эга бўлганлигини кўриш мумкин. Муаллифлар ҳуқуқини ҳимоя қилиш вакиллигида ҳам муаллифлар, нашриётлар ва томоша кўрсатувчи муассаслар ўтрасидаги низоли ҳолатлари ҳал қилиш ишларини йўлга қўйилганини ижобий ҳолат сифатда баҳолаш мумкин. Аммо бу шароитларлар муаллифлар ҳуқуқни бузулишини тўлик мамлакатимизда ҳал этилганлигини аңлатмайди. Бутуниттифок муаллифлар ҳуқуқини ҳимоя қилиш бошқармасининг Ўзбекистон бўлими ваколатлари доирасидан келиб чиқиб, муаллифларда учраётган муаммоларни ўз вақтида ва қонуний ҳал қилмаган ҳолатлари ҳам учраган. Бундай ҳолатларда асар муаллифларининг ўз ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мақсадида БМҲХБга шикоятлар қилганлари ҳам мавжуд. Мамлакатимизда муаллифлар ҳуқуқини ҳимоя қилиши тарихи ютуқлар ва камчиликлардан келиб чиқиб, бугунги кунда республикамиз фуқароларига муаллифларимизни ҳуқуқларини ҳурмат қилишга ва соҳада мавжуд қонунларга риоя қилишга қаратилган тарғибот тадбирларни қучайтириш каби тақлифларни келтириб ўтамиз.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори, 01.07.2019 йилдаги ПҚ- 4380-сонли.
2. О.Н.Насиров. “XIX аср охири – XX аср бошларида Туркистонда акциядорлик жамиятлари ва ширкатлар тарихи”. Диссертация. Тошкент. 2009. –б. 4.
3. О.Х.Жайнаров. Туркистон АССРда адлия органлари фаолияти тарихи (1918-1924 йй.) диссертация автореферати. Тошкент. 2021. –б. 5.
4. ЎЗР МДА, Р-2432 фонд, 1-рўйхат, 125-иш, 76–варак.
5. ЎЗР МДА, Р-2432 фонд, 1-рўйхат, 40-иш, 2–варак.
6. ЎЗР МДА, Р-2432 фонд, 1-рўйхат, 125-иш, 77–варак.
7. ЎЗР МДА, Р-2432 фонд, 1-рўйхат, 125-иш, 82–варак.
8. ЎЗР МДА, Р-2432 фонд, 1-рўйхат, 10-иш, 125–варак.
9. Жавлонбек Бегалиев. “Ўзбекистонда муаллифлик ҳуқуқининг шаклланини тарихи”. Ўтмишга назар журнали. 2 – махсус сон. Тошкент. 2020. 91 бет.
10. ЎЗР МДА, Р-2432 фонд, 1-рўйхат, 33-иш, 19–варак.
11. В.Л.Чертков. “Судебная защита прав и интересов авторов” «Юридическая литература», М., 1970. - с. 35.
12. ЎЗР МДА, Р-2432 фонд, 1-рўйхат, 42-иш, 24–варак.
13. В.Л.Чертков. “Судебная защита прав и интересов авторов”. «Юридическая литература», М., 1970. - с. 3.
14. Бобокул Тошев. Муаллифлик ҳуқуқи. Тошкент. 1997. – б. 4.
15. ЎЗР МДА, Р-2432 фонд, 1-рўйхат, 44-иш, 28–варак.
16. ЎЗР МДА, Р-2432 фонд, 1-рўйхат, 44-иш, 55–варак.
17. ЎЗР МДА, Р-2432 фонд, 1-рўйхат, 43-иш, 47–варак.
18. ЎЗР МДА, Р-2432 фонд, 1-рўйхат, 132-иш, 15–варак.
19. ЎЗР МДА, Р-2432 фонд, 3-рўйхат, 81-иш, 6–варак.
20. Жавлонбек Бегалиев. “Ўзбекистонда муаллифлик ҳуқуқининг ҳимоя қилиниши тарихи”. ЎЗМУ хабарлари журнали. 1/4. Тошкент. 2022. 13. бет.
21. ЎЗР МДА, Р-2432 фонд, 3-рўйхат, 69-иш, 11–варак.
22. ЎЗР МДА, Р-2432 фонд, 3-рўйхат, 69-иш, 11–варак.
23. ЎЗР МДА, Р-2432 фонд, 3-рўйхат, 69-иш, 9–варак.

МУНДАРИЖА

ТАРИХ

- Вохидов Шодмон Хусейнович.** доктор исторических наук, профессор. Проректор по науке и инновациям в Таджикском педагогическом институте в городе Пенджикент Таджикистан.
- Шарифова Гулпари Хамдамовна,** Кандидат филологических наук, доцент. Руководитель отдела науки и инновации Таджикского педагогического института в городе Пенджикент Таджикистан. Еще раз о прозвездении “Мусаххир ал-билод” Мухаммадьяра ибн араб катагана (Важный источник по истории шейбанидов).....3
- Дониёров Алишер Худайбердиевич.** Тошкент давлат шарқшунослик университети “Марказий Осиё халқлари тарихи ва этнологияси” кафедраси профессори, тарих фанлари доктори. Фольклористиканинг тарихий аҳамияти ва ривож.....10
- Қобулов Эшболта Отамуродович.** Термиз давлат педагогика институти ректори, тарих фанлари доктори, профессор. Бухоро амирлигида солиқ сиёсати15
- Ражабов Қаҳрамон Кенжаевич.** Ўзбекистон Фанлар академияси Тарих институти бош илмий ходими, тарих фанлари доктори, профессор. Иккинчи жаҳон уруши даврида совет давлатининг жазо сиёсати (1939-1945 й.)18
- Турсунов Сайфулла Нарзуллаевич.** Термиз давлат университети “Жаҳон тарихи” кафедраси мудири, тарих фанлари доктори, профессор. Ўзбек тилининг шаклланиши ҳақидаги тарихий манбалар.....25
- Караев Ф.К., Ходжиев К.М.** Вклад профессора Абдусаттор Мухторова в изучении истории народов средней Азии33
- Холикулов Ахмаджон Боймахматович.** Ўзбекистон миллий университети Тарих факультети Ўзбекистон тарихи кафедраси мудири, тарих фанлари номзоди, доцент. XIX аср бошларида Бухоро – Россия муносабатлари36
- Исаев Ойбек Ахмед ўғли.** Термиз Давлат Университетининг Педагогика Институти Тарих фанлари кафедраси мудири (PhD). XX асрнинг 20-30 йилларида Сурхон воҳасида кулоқлаштириш жараёни ҳамда кулоқларнинг тоифаларга бўлиниши.....40
- Насиров Отабек Назиржанович.** Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти Ижтимоий фанлар кафедраси доценти, т.ф.н. **Бегалиев Жавлонбек Райимназарович.** Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти “Тарих” кафедраси таянч докторанти. Мамлакатимиз муаллифлик ҳуқуқи ҳимояси тарихида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолияти44
- Мамаражабов Ғайрат Абдулҳакимович.** Термиз давлат университети Жаҳон тарихи кафедраси катта ўқитувчиси. Ўзбек ҳунармандчилигининг тарихий манбалардаги таҳлили 50
- Эргашев Мавлон Эшнӣёзович.** Преподаватель кафедры Всемирной истории Термезского государственного университета. Культурно-экономические и политические основы формирования ранних государств на юге Узбекистана.....53
- Нуриев Санжар Махмудович.** Термиз тумани ҳокими ўринбосари. Маънавий илдишларнинг миллий эътиқодларни юксалтиришдаги ўрни.....55
- Каримов Акбар.** Ўзбекистон “Миллий тикланиш” демократик партияси Сурхондарё вилояти кенгаши раиси ўринбосари. Маънавиятнинг тарихий илдишларини ёшлар тарбиясидаги ўрни ..59
- Жумаева Шохид Чориевна.** Термиз давлат университети Фуқаролик жамияти кафедраси ўқитувчиси. Сурхон воҳаси қишлоқ хўжалигида кадрлар тайёрлаш тизими ва унинг ҳолати 63
- Сафаров Бахтиёр Сатторович, Турсунов Ўктам Сайпуллаевич.** Термиз давлат университети педагогика институти. Соҳибқирон Амир Темур нигоҳидаги Сурхон воҳаси 66
- Жўраева Ўлмас Чориевна.** Термиз давлат университети Фуқаролик жамияти кафедраси ўқитувчиси. Термиз дарё портининг транспорт тизимидаги ўрни ва ижтимоий-иқтисодий аҳамияти 70
- Хўжаназаров Абдусалом Зиёдуллаевич.** Термиз давлат университети Фуқаролик жамияти кафедраси ўқитувчиси. Ўзбекистонда тиббиёт соҳасидаги дастлабки ислохотлар: натижалар ва тарихий таҳлиллар72
- Худайбердиева Гулнора Хурсандовна.** Термиз давлат университети “Фуқаролик жамияти” кафедраси ўқитувчиси. Совет давлатининг маданият ва маданий муассасаларга нисбатан муносабати (Сурхондарё мисолида)76
- Valiyev Akbar Xalilovich.** Jizzax davlat pedagogika institute Tarix va uni o'qitish metodikasi kafedrasi katta o'qituvchisi. Aholi bandligi masalalarining islom dinidagi talqini85